1 stotelė. Tilto g. 1

Keletas Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės biografijos faktų:

Gimė 1886 m.
Mokėsi Sankt Peterburgo Šv. Kotrynos gimnazijoje, 1904 m. baigė gimnaziją Rygoje.
1904–1907 m. – studijavo Krokuvos aukštuosiuose Baraneckio kursuose; Krokuvos universitete buvo laisva skaitytoja filosofijos fakultete.
1907–1908 m. – dirbo laikraščio „Viltis“ redakcijoje Vilniuje.
1907 m. – Vilniuje, G. Landsbergio-Žemkalnio „Blindos“ generalinėje repeticijoje, susitiko su M. K. Čiurlioniu; po savaitės pradėjo jį mokyti lietuvių kalbos.
1909-01-01 – susituokė su M. K. Čiurlioniu Šateikiuose.
1911 m. – po Čiurlionio mirties su dukra Danute apsigyveno Kaune.
Iki 1914 m. – dėstė lietuvių kalbą „Saulės“ kursuose Kaune.
1915–1918 m. – mokytojavo lietuvių gimnazijoje Voroneže.
1918–1919 m. – gyveno Vilniuje; nuo 1919 m. – Kaune (dirbo Krašto apsaugos ministerijos švietimo skyriuje).
Vėliau dėstė VDU Humanitarinių mokslų fakultete (lietuvių kalbą ir metodiką).
1929–1937 m. – Lietuvos delegacijos Ženevoje prie Tautų sąjungos socialinių reikalų komisijos narė.
1930–1936 m. – vyriausioji Lietuvos skaučių vadė.
1958 m. – mirė.

1907 m. Sofija Kymantaitė grįžo į Vilnių po studijų Krokuvoje. Biografiniai šaltiniai sutaria, kad 1907–1908 m. ji dirbo laikraščio „Viltis“ redakcijoje Vilniuje.

Svarbu suprasti, kas tuo metu buvo laikraščio redakcija. Tai ne „kabinetas, kuriame perrašinėjami tekstai“, o vieta, kur formuojamas viešas lietuviškas kalbėjimas. Tai reiškė, kad ji pateko į patį lietuviško viešojo gyvenimo centrą: redakcijoje nuolat vyko diskusijos, buvo rašoma ir redaguojama, formuojamas viešas kalbos stilius.

Moksliniame straipsnyje, nagrinėjančiame jos veiklą XX a. pradžioje, pateikiamos nuorodos į Sofijos Kymantaitės tekstus „Viltyje“ (pvz., 1908 m. jos rašinių ciklas apie Vincą Kudirką laikraštyje „Viltis“). Tai leidžia pasakyti paprastai: ji redakcijoje ne tik „buvo“, ji rašė ir dalyvavo viešoje diskusijoje – t. y. ėjo į viešumą per spaudą.

Čia gali labai aiškiai susieti su mokinių patirtimi šiandien: dabar viešas kalbėjimas persikėlė į socialinius tinklus, bet principas išliko – kas rašo, tas formuoja. Redakcijoje svarbios taisyklės: aiškumas, atsakomybė, tikrinimas, argumentas. Tai geras tiltas į užduotį.

Užduotis: „Redakcijos taisyklės“
Mokiniai pasidalina į grupes ir sugalvoja 3 taisykles, kuriomis vadovautųsi laikraščio redakcija,

kad tekstas būtų patikimas ir suprantamas. Pvz.: „viena mintis – vienas sakinys“, „teiginį pagrįsk pavyzdžiu“, „venk įžeidimų“, „atskirk faktą nuo nuomonės“. Po to grupės garsiai perskaito, o klasė išrenka 3 universaliausias.

2 stotelė. Pamėnkalnio g. 2 (buv. Uosto g. 4) – Sofijos gyvenamoji vieta ir kalbos pamokos

1907–1908 m. šiame name (dabar Pamėnkalnio g. 2, anuomet minėta Uosto g. 4) gyveno Sofija Kymantaitė. Šaltiniai, siejantys šią vietą su Sofija, nurodo ir konkretų epizodą: jos nuomotame kambarėlyje vyko Čiurlionio lietuvių kalbos pamokos.

„Panelė Kymantaitė, labai graži, šiek tiek panaši į Tave, bet jau turi devyniolika metų. Pabaigė Krokuvoje aukštuosius Baraneckio kursus, dirba „Vilties“ redakcijoj ir puikiai kalba lietuviškai. Nenori man duoti pamokų, bet tai nieko.“ (Iš M. K. Čiurlionio laiško Halinai Volman).

Kad suprastume, kodėl toks epizodas svarbus, reikia prisiminti, kokioje situacijoje tuo metu buvo lietuvių kalba. Nuo 1864 m. carinės Rusijos valdžia buvo uždraudusi lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis (vadinamasis spaudos draudimas). Draudimas buvo panaikintas 1904 m. ir tai tapo lūžiu: lietuviškas žodis galėjo sklisti legaliai.

Po 1904 m. Vilnius tampa viena svarbiausių erdvių, kur formuojasi moderni lietuviška viešoji kultūra: ne tik leidžiami laikraščiai, bet ir atsiranda intensyvi visuomeninė veikla, politiniai ir kultūriniai ginčai. 1905 m. Didysis Vilniaus Seimas (gruodžio 4–5 d.) laikomas lietuvių tautinio judėjimo pakilimo momentu – jame buvo reikalaujama Lietuvos autonomijos ir Seimo Vilniuje.

Tačiau svarbu nepamiršti, kad pats miestas buvo daugiakalbis ir daugiasluoksnis. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Vilnius buvo patyręs ryškias demografines transformacijas ir ilgą laiką buvo labai stipriai veikiamas įvairių bendruomenių; tyrimai aprašo, kaip miestas iš žydų dominuojamo XIX a. antroje pusėje vėliau keitėsi ir politiniu, ir kultūriniu požiūriu. Carinės imperijos valdymo sąlygomis administracinėje ir oficialioje erdvėje didelę reikšmę turėjo rusų kalba, o viešoji kultūra mieste buvo nevienalytė. Todėl lietuvių kalbos „įsitvirtinimas“ Vilniuje nebuvo automatinis: po spaudos draudimo panaikinimo reikėjo žmonių, kurie ne tik rašytų, bet ir kasdienėje miesto aplinkoje kurtų lietuvių kalbos vartojimo prestižą – mokytų, redaguotų, diskutuotų, telktų bendruomenę.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis su Sofija Kymantaite artimiau susipažino Vilniuje 1907 m., dramaturgo Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio pjesės repeticijos metu. Nors tai nebuvo pirmas kartas, kai jiedu matė vienas kitą, būtent ši repeticija laikoma momentu, kai tarp jųdviejų užsimezgė asmeninė simpatija.

Kaip pasakojama LRT TELEVIZIJOS laidoje „Labas rytas, Lietuva“, Sofija jau buvo mačiusi Čiurlionį Pirmojoje lietuvių dailės parodoje Vilniuje, tačiau teatro repeticijos aplinka tapo lemtinga jų pažinčiai. Menotyrininkė Dalia Einikienė laidoje cituoja Sofijos atsiminimus:

„Įsibėgėjus veiksmui, Sofijos draugė Felicija Bortkevičienė pašnibždėjo jai į ausį: „Ar matai, kad kamputyje stovi M. K. Čiurlionis?“ Sofija jau buvo mačiusi M. K. Čiurlionį pirmojoje lietuvių dailės parodoje. Sofija rašė apie M. K. Čiurlionio žvilgsnį, lyg ją būtų persmelkusi jausmo banga – ji suprato, kad tai jis.“

Šis pasakojimas leidžia suprasti, kad jų santykis pradėjo formuotis ne kaip atsitiktinė pažintis, bet kaip bendrų kultūrinių erdvių ir patirčių rezultatas. Abu jie tuo metu aktyviai dalyvavo Vilniaus kultūriniame gyvenime: Sofija – kaip rašytoja, kritikė ir spaudos darbuotoja, Čiurlionis – kaip kompozitorius ir dailininkas.

3 stotelė. Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės skveras (Naujamiestis)

Sofijos ir Čiurlionio santykis peraugo į bendrą gyvenimą ir santuoką. Šaltiniai pabrėžia, kad nors Čiurlionio kūryba buvo intensyvi ir dažnai chaotiška, Sofija siekė suteikti jo gyvenimui daugiau struktūros ir stabilumo. Ji skatino jį ne tik kurti, bet ir atsakingiau žvelgti į kasdienybę, rūpintis buitimi, sveikata, praktiniais gyvenimo aspektais. Tokiu būdu Sofija tapo ne tik mylima moterimi, bet ir svarbia atrama kūrėjui.

Deja, jų bendras gyvenimas truko neilgai. Vos po kelerių santuokos metų M. K. Čiurlionis mirė nuo plaučių uždegimo, kuris kilo dėl didelio pervargimo. Po vyro mirties Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė daugiau nebeištekėjo, visą likusį gyvenimą skyrė kultūrinei, visuomeninei ir pedagoginei veiklai, taip pat rūpinosi Čiurlionio kūrybinio palikimo išsaugojimu ir sklaida.

Jų santykis neapsiribojo asmeniniu gyvenimu. Sofija ir Čiurlionis turėjo ir bendrą kūrybinį sumanymą – lietuvišką operą „Jūratė“, paremtą lietuvių mitologijos siužetu apie Jūratę ir Kastytį.

Opera buvo planuojama kaip lygiavertė partnerystė: Sofija Kymantaitė parašė operos libretą, t. y. siužetą ir tekstinį pagrindą, o Čiurlionis ketino kurti muziką ir sceninį vaizdą. Šaltiniai nurodo, kad Čiurlionis ne tik planavo muziką, bet ir piešė operos dekoracijų eskizus, iš kurių dalis yra išlikę iki mūsų dienų ir saugomi muziejuose. Šie eskizai (dat. apie 1908 m.) rodo, kad projektas buvo realiai vystomas, o ne vien teorinė idėja.

Tačiau opera „Jūratė“ nebuvo baigta ir nebuvo pastatyta. Nei Sofijos parašytas libretas, nei Čiurlionio muzikinė medžiaga neišliko kaip pilnas kūrinys. Tyrėjai nurodo, kad projektą nutraukė sudėtingos finansinės aplinkybės, nuolatinė jųdviejų migracija ir vėliau – Čiurlionio ligos progresavimas.

Šį maršrutą užbaigiame vietoje, kuri nėra susijusi su Sofijos gyvenimu, tačiau tai miesto sprendimas ją įvardyti ir įrašyti į Vilniaus atmintį. Skveras pavadintas Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės vardu savivaldybės sprendimu, tai nėra atsitiktinis vardas – tai ženklas, kad ji mieste matoma kaip ryški asmenybė: rašytoja, literatūros ir meno kritikė, visuomenės veikėja, pedagogė.

Čia verta akcentuoti vieną svarbią pamokos idėją: atmintis mieste kuriama pasirinkimais. Miestas renkasi, ką įamžinti vardais, lentomis, skverais, gatvėmis. Tokie pavadinimai veikia kaip „nuorodos“ – jos kviečia domėtis, kas tas žmogus ir kuo jis svarbus. Sofijos atveju tai ypač svarbu, nes mokiniai dažnai ją girdi tik kaip „Čiurlionio žmoną“. O skvero pavadinimas leidžia pradėti kalbą teisinga kryptimi: kas ji buvo pati, ką ji darė savo darbu, tekstais, vieša veikla, kaip formavo kultūrą.

Klausimai mokiniams:

- Ką skveras kaip miesto erdvė „sako“ apie įamžinimą?
- Ar vardas žemėlapyje pakeičia mūsų santykį su tuo žmogumi?

Klausimai refleksijai:

- Kuo skiriasi „būti žinomu žmogumi“ ir „būti įamžintu mieste“?
- Kodėl, tavo manymu, Sofijos vardas šiandien svarbus atskirai nuo Čiurlionio pavardės?
- Jei turėtum pasiūlyti dar vieną žmogų Vilniaus žemėlapiui – kas tai būtų ir kodėl?